

H I M M E L W E G

Juan Mayorga

2003

Vertaling 2013:

Hedwig COOREMANS

't Serclaesstraat 11

B - 1740 Ternat

02/582.09.48

hedwig.cooremans@telenet.be

users/telenet.be

- * De Afgevaardigde van het Rode Kruis.
- * De Kampcommandant.
- * Burgemeester Gershom Gottfried.
- * Jongen 1.
- * Jongen 2.
- * Jongeman.
- * Jongedame met rode haren.
- * Meisje.
- * Andere jongedame.
- * Jongen 3.
- * Jongen 4.
- * Jongen 5.

I. De Horlogemaker van Nürnberg.

DE AFGEVAARDIGDE.

Het is niet één woord. *Himmelweg* is in feite twee woorden: Hemel en Weg, de *Weg naar de Hemel*. In het Duits: *Himmelweg*. Ik heb deze uitdrukking tijdens de oorlog precies op deze plaats voor het eerst gehoord.

Ik was naar Duitsland gereisd als afgevaardigde van het Rode Kruis. Ik heb mij het lot van mijn medemensen altijd aangetrokken, vandaar dat ik ervoor gekozen heb om voor het Rode Kruis te werken. Ik heb mij in mijn leven nooit meer geërgerd dan toen ik toegang vroeg tot een kamp en die mij geweigerd werd. Maar later probeerde ik het opnieuw en toen lieten zij mij zonder problemen binnen. De tijden waren veranderd en mijn kennis van het Duits had van mij een gewaardeerd iemand gemaakt. Op dat tijdstip wou niemand naar Duitsland komen. Van zodra zij het mij hadden voorgesteld, heb ik geaccepteerd.

Ik heb mij het lot van mijn medemensen altijd aangetrokken. Nadat zij mij gevraagd hadden om als afgevaardigde van het Rode Kruis naar Berlijn te reizen, dacht ik dat ik iets voor de mensen kon doen. Het was mijn taak krijgsgevangenkampen te bezoeken om te controleren of de internationale verdragen werden nageleefd. Ik voelde dat ik nuttig werk kon verrichten door voeding en hygiënische omstandigheden van de gevangenen te controleren. Als ik iemands leven kon redden, dan deed ik het. Als ik een Engelse piloot kende die ter dood was veroordeeld, dan zegde ik tegen de Duitsers: "Ik heb weet van een Duitse piloot die in Engeland gevangen zit. Hij zal geëxecuteerd worden als deze man geëxecuteerd wordt". In de oorlog is dat de manier van handelen.

Wij woonden in Berlijn, aan de Wannsee, aan de rand van het meer, in een woning die ons door de Duitse regering toegezegd was. Een grote woning. Heel mooi ook. Ik had nooit eerder in dergelijk huis gewoond. Ondanks alles bewaar ik een paar goede herinneringen aan die tijd. Gelukkig vergeet een mens eerder de slechte dan de goede dingen. Wij leefden er onder één dak, al de afgevaardigden van het Rode Kruis in Berlijn. Als ge dan terugkeerde van een missie, was die plaats het paradijs. Gewone dingen maakten van het leven een paradijs: een gesprek met een vriend, een wandeling langs het meer, een vleugje humor in deze barre tijden. Met de Duitsers onderhielden wij geen relaties. Zij beperkten zich tot het minimum, het meest noodzakelijke.

Op een dag, tijdens een van de conversaties waarin zowel over het gewone leven als over het werk gesproken werd, hadden wij het over de persoon die eigenaar was geweest van de woning: dat was een Jood. Niemand had enige moeite genomen om een portret van de muur te halen van hem, zijn echtgenote en zijn dochter. Ons gesprek begon over de waarde van het schilderij en het eindigde ermee dat we besloten dat een van ons de concentratiekampen diende te bezoeken.

Is het nodig dat ik u het verschil duidelijk maak? Ge kunt niet een Jood nemen die veroordeeld is tot Jood-zijn en tegen de Duitsers zeggen: ik ken een onschuldige die zal geëxecuteerd worden als deze Jood geëxecuteerd wordt. In ruil voor een Jood hadden wij de Duitsers niets te bieden. In de kampen voor gewone burgers liet men ons dan ook niet toe.

Die dag, voor het portret van de Joodse familie, besloot ik dat ik toch in één van deze kampen zou binnen geraken. Mijn geloofsbrieven als afgevaardigde van het Rode Kruis

dienden mij echter tot niets. Het vlaggetje op mijn wagen was een waardeloos vodje. Maar ik beschikte over fardes sigaretten, nylonkousen, Amerikaanse transistors... Die bleken voldoende overtuigingskracht te bezitten om documenten te bemachtigen. Eén document, en de slagboom ging voor mijn wagen de hoogte in. Bij elke controle zegde ik hetzelfde: ik wens de kampcommandant te spreken. Er moesten meer dan twintig slagbomen de hoogte in gaan voor ik oog in oog met hem stond.

De man had blauwe ogen en was ongeveer van mijn leeftijd. Ik dacht dat hij ouder zou geweest zijn. “Gaaf u zitten. Mag ik u iets aanbieden? Een koffie?” Hij schonk mij een koffie in. “Hebt u toelating om ons te bezoeken?” Hij wist best dat dit soort toelatingen niet gegeven worden. Ik vertelde hem wat mij tot bij hem bracht: “Wij kunnen u geneesmiddelen bezorgen voor uw ziekenafdeling”. U begrijpt mij wel: die geneesmiddelen waren slechts een voorwendsel; het minste excuus dat mij te binnen schoot. Hij herkende mijn accent. “Ik hou erg veel van uw land. Ik was er met vakantie. Voor de oorlog.” Ik weet niet of hij wou bewijzen dat hij van goede afkomst was en zich daarom vakantie in het buitenland kon veroorloven. Als kind van bescheiden afkomst had ik nooit gereisd. Het was de oorlog die mij de kans gaf naar het buitenland te reizen. Nu wil het geval dat hij het met mij heeft over mijn land. Af en toe komt iemand binnen met een dossier dat hij moet ondertekenen. Alles gebeurt er zoals in een kantoor. Het lijkt wel alsof men nuttig werk verricht. Wij blijven over mijn land praten tot ik er in slaag ter zake te komen. Het gaat erom hem vertrouwen te schenken, een stukje theater op te voeren: “Wij zouden graag helpen. Wij bevinden ons in een positie dat wij u geneesmiddelen kunnen bezorgen.” Hij denkt enkele seconden na en zegt: “Vanzelfsprekend mag u ons die geneesmiddelen zenden. Wij verdelen die hier wel.” Ik voel dat ik een stapje verder kan gaan: “Wij hebben meer achtergrondinformatie nodig om deze geneesmiddelen te kunnen zenden.” “Ha, dat is de reden waarom u naar hier bent gekomen. U hebt achtergrondinformatie nodig.” En hij doet er het zwijgen toe. Ik denk: “Goed, vriend, hier eindigt uw reis.” Maar hij zegt: “Ik zie niet in waarom niet. U hebt die informatie nodig.”

Hij neemt de telefoon. “Onze gast zal een bezoek brengen aan het kamp. Gelieve Gottfried te verwittigen. Onze gast krijgt ook de toelating om elke deur te openen.” Dan richt hij zich tot mij: “Joden zijn erg jaloers wat hun bezittingen betreft. Zij hebben er een hekel aan dat vreemden zich met hun zaakjes komen bemoeien. Nog een koffie?” Ik accepteer. Hij legt mij uit dat hij zich eerder Europeaan dan Duitser voelt. Hij wil dat de oorlog zo snel mogelijk eindigt, want hij ervaart hem als een burgeroorlog. Hij toont zijn bibliotheek: “Calderón, Corneille, Shakespeare... Dat is Europa voor mij.” Ik voel mij niet erg op mijn gemak. Wil hij mij bewijzen dat hij cultureel aangelegd is? Hij heeft alleszins meer cultuur dan ik, dat is duidelijk. Hij is iemand wiens sociale status hem de kans heeft geboden de beste opvoeding te krijgen, reizen te ondernemen, interessante mensen te ontmoeten. Terwijl wij in het kamp zijn, legt hij mij uit dat de oorlog een vergissing is, een misverstand onder broeders. Wij verwijderen ons van de houten barakken en lopen in de richting van de rode, stenen barakken. Aan de trap van zo'n stenen barak staat een man ons glimlachend op te wachten. Hij is de eerste man zonder uniform die ik in het kamp zie. De commandant stelt hem voor: “Burgemeester Gershom Gottfried.”

Ik was een ogenblik in de war. De glimlachende man, Gottfried, doet mij denken aan de man van het portret in het huis in Berlijn. Ik moet mij concentreren, wil ik zijn welkomstwoorden volgen, temeer daar hij op vreemde toon praat: “Als u mij toestaat zal ik u tot gids zijn. U mag foto's nemen als u verkiest.”

Ik had een kleine camera meegebracht. Wellicht hebt u die foto's gezien. Ik heb veel foto's gemaakt. Om de haverklap doet Gottfried er mij aan denken dat ik foto's mag nemen. Ik fotografeer de straten, die geasfalteerd zijn en proper onderhouden. De kiosk waar het orkest speelt, in het midden van het plein. Het park vol schommels met vormen van dieren. De gekleurde ballonnen.

De mensen kijken mij vreemd aan. Zij bekijken mij als iemand die noch bij hen, noch bij de Duitsers hoort. Ik schrijf het toe aan het feit dat ik geen uniform draag. Ik heb het vervelende gevoel dat zij mijn blik mijden.

De zon schijnt en de mensen profiteren ervan om een wandeling te maken. "Wat had u dan verwacht?" vraagt de commandant. "Magere mensen in gestreepte pyjama's? Ik heb ook over die waanbeelden gehoord. U hebt die praatjes toch ook gehoord, is het niet, Gottfried?"

Gottfried bevestigt. Hij zegt hij er ook over heeft gehoord. "Staat u toe dat ik u bij mij thuis uitnodig om het middagmaal te gebruiken," zegt hij. "Een eenvoudige maaltijd. Het zijn moeilijke tijden voor iedereen." Wij gaan één van de rode barakken binnen en eten samen met de familie Gottfried. Het stelt mij gerust dat zij niet lijkt op de familie van het portret in Berlijn. Op de tafel: groenten en witbrood. Gottfried leidt de zegening op Joodse wijze en zegt daarna: U mag foto's nemen als u dat wenst." U hebt ze wellicht gezien, die foto's. Foto's van een bescheiden woonst, met uitzicht op het plein. Wij gaan alle drie bij het raam staan om de koffie te gebruiken: de Duitser, de Jood en ik. De commandant, de burgemeester en de man van het Rode Kruis. Het plein is leeg op dit uur van de dag, alsof het stadje even uitrust. Het geschikte ogenblik om te informeren naar een paar praktische aspecten, zoals de riolering en de bedeling van de post. Maar de commandant heeft geen zin om over die dingen te praten. "Genoeg over politiek. Het is een schitterende namiddag, laten wij hem niet verspillen. Gottfried, onze gast mag niet van hier weggaan zonder het horloge van het station gezien te hebben."

De commandant stelt voor om naar het station te gaan via het bos dat aan de rivier grenst. Gottfried loopt zwijgend naast mij, terwijl de commandant voorspellingen maakt over de toekomst. "Deze oorlog is het gemeenschappelijke werk van de gehele mensheid. De vrede die op deze oorlog zal volgen, zal eveneens de gehele mensheid aanbelangen." Wij wandelen door een dicht gedeelte van het bos, waar het zonlicht amper doordringt. De commandant vraagt of ik in god geloof. Ik antwoord affirmatief, want in die tijd geloofde ik nog in god. De commandant verwijst naar de god van Spinoza en citeert de filosoof: "Haat die overwonnen wordt door liefde, wordt liefde, en die liefde is groter dan wanneer de haat haar niet was voorafgegaan." In de rivier speelt een meisje met een pop. Ik blijf staan om haar te fotograferen.

Het horloge van het station geeft zes uur stipt aan. Gottfried vertelt mij haar geschiedenis: "Het horloge werd gefabriceerd rond het jaar vijftienhonderd en twee door Meester Peter Henlein uit Nürnberg, de beroemde fabrikant van automatische speeltuigen. In tegenstelling tot wat het lijkt is dit geen horloge met raderen, maar met een balans." Het horloge staat echter stil en ik begin stilaan te begrijpen waarom de manier van spreken van burgemeester Gottfried zo eigenaardig klinkt. "De balans is een ijzeren staaf, die aan de uiteinden twee gewichten draagt. Door middel van palletten zorgt deze balans voor de draaisnelheid van het raderwerk." Het is alsof... Niet alleen toen hij mij de werking van het horloge uitlegde, maar ook toen wij het hadden over het weer of toen hij mij een stuk brood aanbood... toen sprak Gottfried als een automaat.

Op een bank bij het station maakt een jongeling een meisje het hof. Een oudere man leest

de krant. Twee jongens spelen met een draaitol. Wellicht hebt u die foto's gezien.

Het koppeltje, de oudere man, de jongens: lijken zij niet ietwat geforceerd? Is het niet alsof wij met de goedlachse groet van Burgemeester Gottfried een leuke speelgoedwereld binnengestapt zijn? Ge ruikt nog dat het station pas onlangs werd geverfd. Het orkest, de schommels, alles lijkt mij plots even vreemd als de stem van de burgemeester. Hoe zag deze plaats er uit vóór ik er kwam? Hoe zal zij daarna zijn? Ik ben gekomen om te kijken. Ik ben de ogen van de wereld. Ik ga hier naar buiten stappen met een hoop foto's en een verslag dat vertelt wat ik heb gezien.

Begrijp mij niet verkeerd: ik twijfel er niet aan dat het Joden zijn. Het zijn wel degelijk Joden, maar om één of andere reden gedragen zij zich eigenaardig. En zij doen dat niet goed. Zij bewegen ietwat onbeholpen, onzeker.

Mijn ouders hebben mij opgevoed in naastenliefde. Nooit sluit ik de ogen voor het lijden van mijn naaste. Daarom trad ik toe tot het Rode Kruis, omdat ik wou helpen. Daarom aanvaardde ik om in Duitsland te werken en daarom ben ik hier. Omdat ik wil helpen. Maar het is noodzakelijk dat één van hen -de oudere man, het koppeltje, de kinderen- dat iemand mij een teken geeft. Ik heb een teken nodig. Op geen enkel ogenblik heeft iemand desbetreffend gebaar gemaakt. Op geen enkel ogenblik heeft iemand tegen mij gezegd: "Ik heb hulp nodig."

In plaats daarvan kijken zij mij allemaal met een vreemde blik aan. Ook de jongens die met de draaitol spelen. Als u mijn verslag hebt gelezen; daar heb ik het over hen. Ik heb hen ook gefotografeerd. Hun tol draait tot vlak voor de laarzen van de commandant. De jongens bekijken malkander zonder te weten wat doen, alsof dit zo niet voorzien is. Gottfried houdt op met spreken, alsof ook hij niet weet wat er moet gebeuren. De commandant bukt zich en raapt de draaitol op. Ik vraag mij af of zelfs hij, de commandant zelf, niet deel uitmaakt van het spel. Veel te vriendelijk, veel te gecultiveerd. De commandant -of de persoon die zich als commandant voordoet- zegt tegen de jongens: "In Duitsland spelen wij op een andere manier met de draaitol ." En hij gaat naar hen toe om hen te tonen hoe men in Duitsland met de draaitol speelt.

Het horloge wijst nog steeds zes uur aan. Een paar meter verderop speelt de commandant met de jongens, de rug naar ons gedraaid. Dit is het moment. Dit is voor Gottfried de kans om te zeggen: "Help mij." Hij moet zelfs niets zeggen, een teken volstaat. Maar Gottfried zegt: "In negentienhonderdveertien mag men beweren dat, meer dan vierhonderd jaar na haar constructie, deze machine met slechts een halve minuut verschil het juiste uur blijft aangeven. De balans die in dit horloge zit, komt van een ander uurwerk, dat in Toledo werd gebouwd in veertienhonderdtweënnegentig. Dat betekent dat u naar een machine kijkt die gedurende ongeveer vijfhonderd jaar het uur heeft aangegeven".

Er bekruipt mij een eigenaardig gevoel van eenzaam-zijn te midden van deze Duitsers en deze Joden. Ik heb het gevoel dat ook ik deel uitmaak van het spel. Maar welke is dan mijn functie? Waar ben ik in werkelijkheid? Op een meter afstand van Gottfried, maar toch, waar ergens?

De commandant komt weer bij ons staan. "In dit station arriveren mensen van over heel Europa. Maar verwacht niet een trein te zien. Tenzij het nacht is. De transporten arriveren altijd om zes uur 's morgens." Ik meen door de stilte van het bos de treinen te horen. Door die stilte die zo eigen is aan een bos.

Aan de andere kant van de sporen valt mijn blik op een korte betonnen helling, die dient als om vee uit de wagons te laten. Verderop is een helling, zachter stijgend echter en langer,

die uitmondt op een soort hangar. De commandant is er zich van bewust dat mijn blik op de hangar rust. Hij legt uit: “De ziekenbarak. Die weg, van de trein naar de ziekenbarak, noemen wij: *Himmelweg, Weg naar de Hemel*. Dan bekijkt hij Gottfried, alsof hij bevestiging verwacht. En Gottfried bevestigt: *Weg naar de Hemel*.”

“Vanop deze plaats kan men de ganse stad zien,” zegt de commandant en hij nodigt me uit om het zelf vast te stellen. Inderdaad, van boven op de helling kan men de ganse stad zien. Op het plein beweegt iedereen als draadpoppetjes: de kinderen op de schommels, de bejaarden die wandelen in de zon, de ballonverkoper... De commandant wijst naar plaatsen waar wij eerder gepasseerd zijn: het voetbalveld, het theater, de school. En de synagoge. “Vrijheid van eredienst,” zegt hij. “Deze stad is wat wij een *zone ter hervestiging van het Joodse volk* noemen. Een experiment in zelfbestuur.” Vandaag zou ik hem gevraagd hebben: “Als zij zichzelf besturen, welke is dan uw taak, commandant? Maar ik stelde deze vraag niet, zo mocht men immers niet tegen Duitsers spreken. De commandant dringt aan: “Een experiment om een probleem op te lossen, wat geen enkele Europese natie gedurende eeuwen gelukt is.” Hij verwacht van mij schijnbaar commentaar, maar het enige wat ik weet te zeggen is: “Wat me dan verbaast zijn de moeilijkheden die wij hebben ondervonden om deze plaats te bezoeken.” De commandant doet teken aan Gottfried, alsof deze tussenbeide dient te komen. Gottfried zegt: “Wij hebben hier mensen uit heel Europa, wat enige organisatorische problemen met zich meebrengt. De situatie is ongewoon, vooral voor oudere mensen, maar de jongeren hebben vertrouwen in de toekomst. Zij weten dat wij een schip zijn dat wacht om de haven binnen te varen, maar een gordel van mijnen verhindert het ons. De kapitein, onwetend over een smalle doorgang die naar de haven leidt, moet de valse signalen negeren die men hem vanaf de kust seint. Hij wacht op een ondubbelzinnig signaal. In verdere afwachting is het zijn plicht het geduld te bewaren.”

Voor de eerste keer heb ik de indruk dat er iets gebeurd is dat de commandant stoort. De lyrische ontboezemingen van Gottfried betreffende schip en haven lijken hem te ergeren. “Het wordt donker,” zegt hij bruusk. Hij draait zich om en loopt naar het station. Ik weet niet of ik al vermeld heb dat Gottfried met een stok loopt. Hij haast zich om de commandant, hinkend met korte pasjes, te volgen. Terwijl zij de helling afdalen, leun ik onwillekeurig met mijn hand op de deur van de hangar. Nu nog voel ik de koude die in mijn vingers trok toen ik deze deur aanraakte. En de ogen van Gottfried, die zich omdraait en mij aankijkt.

Denkt u dat ik deze deur ga openen? Ik dacht ook dat ik ze ging openen. Maar... als ik mij nu, ondanks alles, heb vergist? Heb ik mij niet laten leiden door mijn vooroordelen? Door mijn zelfingenomenheid? Door de ijdelheid van degenen die denken iets te zien waar niets te zien is? Ik laat de deurkruk los en ik voeg me beneden bij de anderen.

Wij vergezellen Gottfried tot aan zijn barak. “Komt u terug wanneer u wilt,” zegt hij tegen mij. De commandant en ikzelf laten de rode barakken achter ons. Zonder mijn pas in te houden, kijk ik om. De blik van Gottfried is erg intens. Vandaag weet ik waarom hij mij zo bekeek. Hij bekeek mij, denkend: “Daar loopt een mens die leeft.” De commandant houdt niet op met praten tot wij mijn wagen bereiken. “Duitsland volbrengt hier een buitengewone taak. Op een dag zal Europa ons daar dankbaar voor zijn.” Zijn laatste woorden luiden: “U heeft gehoord wat Gottfried gezegd heeft. Kom terug wanneer het u zint.”

Terug in Berlijn, heb ik mijn rapport geschreven. De mensen vragen mij: “Hebt u de ovens niet gezien? Hebt u de treinen niet gezien?” Nee, ik heb niets van dat alles gezien. “Rook? As?” Nee. Alles wat zij zeggen dat hier moest zijn, heb ik niet gezien.

Soms denk ik dat ik het Gottfried had moeten vragen, terwijl ik hem recht in de ogen keek. Of dat ik het had moeten vragen aan dat kleine meisje dat aan de rivier met haar pop zat te spelen. Zij moet het geweten hebben. Hun as werd in de rivier verstrooid. Geen van hen werd begraven.

Wie wist dan wel alles? Het is gemakkelijk om mij nu als naïef te typeren, maar ik ben ook maar een mens als een ander. Het enige wat mij onderscheidt is dat ik er ben geweest, op de *Weg naar de Hemel*.

Vandaag wordt alles door bos bedekt. Maar ik ben in staat de plek zonder de minste twijfel te herkennen. Hier was het. Hier lagen de treinsporen. Hier kwamen de treinen aan, stipt op zes uur 's morgens. De treinen kwamen altijd aan stipt om zes uur 's morgens.

Hier was het. Zeker van. Ik kan het onder mijn voeten voelen: hier liep de *Weg naar de Hemel*. De deuren van de wagons schoven open en onder verblindend licht en wild geblaf werden zij de weg opgeduwd die de enig mogelijke was: de *Himmelweg* die bij een soort hangar eindigde.

Elke nacht leg ik die weg af. Elke nacht opnieuw droom ik dat ik de helling oploop tot aan de deur van de hangar. Ik open ze en daar staan zij: met de glimlach. Zij wachten op mij. Gottfried en al de anderen.

Elke nacht schrijft mijn herinnering het rapport opnieuw: “De hygiënische omstandigheden zijn bevredigend. De mensen lopen goed gekleed, met een logisch verschil tussen sociale klassen en afkomst. De onderkomens zijn bescheiden, maar waardig. De voeding lijkt voldoende.”

Overschat mijn macht niet. Ik kon niet meer doen dan een rapport opstellen en het met mijn naam ondertekenen. Zelfs al had ik wat anders geschreven, dan had dat niets aan de zaak veranderd. Had ik dan wat anders moeten schrijven? Het was mijn opdracht mijn ogen open te houden en te kijken.

Nu ik naar deze plaats ben teruggekeerd, in dit bos, herinner ik me amper de man die ik toen was, maar ik kan woord voor woord herhalen wat ik die nacht geschreven heb onder het portret van de Joodse familie: “Ik heb een gewone stad gezien.” Ik had niets abnormaals gezien. Ik kon toch niet verzinnen wat ik niet had gezien. Ik zou de waarheid geschreven hebben, als zij mij hadden gesteund. Een woord, een gebaar. Ik schreef: “Het staat iedereen vrij om de maatregelen te veroordelen die door Duitsland genomen worden om het Joodse vraagstuk op te lossen. Indien dit rapport ertoe bijdraagt het mysterie te helpen verklaren waardoor dit probleem wordt gekenmerkt, dan is dat voldoende.”

Vandaag sta ik hier, vervuld van afgrijzen, maar ik ben niet van plan om vergiffenis te vragen voor wat ik heb geschreven. Ik zou nu precies hetzelfde schrijven als toen, woord voor woord, en ik zou het opnieuw ondertekenen. Ik heb verslag gedaan van hetgeen ik heb gezien en ik heb nooit beweerd dat ik het over een paradijs had.

De volgende dag heb ik drie kisten geneesmiddelen opgezonden. Een week later ontving ik een brief uit het kamp, getekend door de commandant en Burgemeester Gottfried. Zij hebben mij van harte bedankt.

* * * * *

II. Rook.

De volgende scènes kunnen versterkt worden door andere, mimische scènes, gebaseerd op de vorige scène: kinderen op schommels in de vorm van dieren, een oudere man die de krant leest, een ballonverkoper, een orkest, de zegening van een Joodse maaltijd...

De personages kijken soms naar een bepaalde toeschouwer, alsof ze er zich bewust van zijn dat ze door hem geobserveerd worden.

Af en toe horen we een trein.

1.

Jongen 1 probeert met de draaitol te spelen, maar weet niet hoe. Het mislukt twee, drie keer. Achter hem verschijnt Jongen 2.

JONGEN 2: Ge moet het touw veel strakker aanspannen. (*Jongen 1 blijft de draaitol bekijken.*) Hoe strakker, hoe beter. Dan slaat ge één keer kort met het touw. (*Geen reactie.*) Het moeilijkste is die ene ruk te geven. Kom, ik zal het u leren. Geef hier.

JONGEN 1: Moeit u met uw eigen!

JONGEN 2: 't Is echt een mooie. Zwart met een rode top, me dunkt. Laat eens zien.

JONGEN 1: Houd uw poten thuis!

JONGEN 2: Komt gij hier spelen omdat de grond zo vlak is?

JONGEN 1: Trap het af, jong!

JONGEN 2: Ik heb u gevolgd vanaf de barak. Ik wist dat ge u zoudt verstoppen. Ge loopt gelijk iemand die iets te verstoppen heeft. Zwart met rode top. Leslez is precies dezelfde kwijtgeraakt. Hij loopt hem overal te zoeken.

Stilte.

JONGEN 1: 't Is goed. Wij zullen hem delen. Een dag voor mij en een voor u.

JONGEN 2: Vreet uw stomme draaitol op. Ik moet hem niet meer hebben.

JONGEN 1: Wat wilt ge eigenlijk, maat?

JONGEN 2: Vertel mij over uw zuster Sara. Ge hebt haar toch al gezien als zij een bad neemt. Als ze in haar blote staat, hoe is zij dan?

2.

Een jonge man en een jonge vrouw zitten op een bank. Zij heeft rood haar. Hij geeft haar een pakje in geschenkverpakking. Pauze.

HIJ: Gaat ge 't niet openmaken?

Stilte.

HIJ: Ge zijt echt mooi vandaag.

ZIJ: Vandaag wel?

HIJ: Hoe bedoelt ge?

ZIJ: Ik heb gisteren op u gewacht.

HIJ: Ik heb gisteren laat moeten werken in de winkel.

ZIJ: Maar ge zijt niet gekomen om mij op te halen.

HIJ: De baas had me gevraagd om hem te helpen met de inventaris.

ZIJ: Ik heb meer dan een uur op u gewacht.

HIJ: Ik ben niets gaan drinken. Echt. Ik heb moeten werken.

ZIJ: Naast het werk zijn er nog andere dingen.

HIJ: Ik doe mijn best om aan ons te denken. Aan u, aan mij, aan alles waar wij over gedroomd hebben. Aan onze toekomst.

Stilte.

HIJ: Ik doe mijn best om aan ons te denken. Aan u, aan mij, aan alles waar...

ZIJ: De toekomst. Ik heb mijn buik vol van de toekomst.

HIJ: Maak het open, alstublieft.

ZIJ: Spreek over vandaag. Over ons, vandaag.

HIJ: Het heeft me veel inspanning gekost om deze positie te bereiken. Of hadt gij liever dat ik met zakken bleef zeulen, tot mijn rug kapot was? Er staan een hoop mensen te wachten tot ik een fout maak, om dan mijn plaats in te nemen. Als de baas mij opdracht heeft gegeven om de boeken bij te houden, dan is dat omdat hij vertrouwen

heeft in mij. Alles wat de winkel binnen en buiten gaat moet in mijn boeken genoteerd worden. De baas vertrouwt mij. Hij heeft me verteld hoe hij is begonnen, van helemaal onderaan de ladder. En kijk eens waar hij nu staat, en dat op grond van zijn inspanning. Als ik mij blijf inspannen, zal ik de dag van morgen iemand zijn.

Stilte.

HIIJ: Als ik mij blijf inspannen, zal ik de dag van morgen iemand zijn.

Zij geeft het pak terug. Hij neemt het niet aan.

HIIJ: Maak open, ge zult staan kijken.

3.

Een kind staat in de rivier. Ze heeft een pop waar ze het hoofd van streelt.

KIND: Niet bang zijn. Gij moet niet bang zijn, want ik zal het u leren. Duik erin, gij zult niet verdrinken, ik houd u vast. Nu de benen bewegen. Zo: een twee, een twee. Nu de armen. De armen gestrekt houden. Zonder de voeten uit het water te halen. Nu met uw hoofd. Ge moet uw hoofd in het water steken en ademen door de neus. Sla twee keer met de armen. Zo: een, twee, de mond naar boven en ademen en nogmaals: een, twee. Heel goed. Ge doet het heel goed. Nu ga ik u loslaten en gij gaat het alleen moeten doen. Helemaal alleen. Niet bang zijn. *(Ze doet de pop een toeschouwer groeten.)* Wees eens lief, Rebecca, en zeg eens vriendelijk goedendag tegen die meneer.

4.

Jongen 3 probeert de draaitol, maar hij weet niet hoe. Het mislukt twee, drie keer na mekaar. Achter hem verschijnt Jongen 4.

JONGEN 4: Ge moet de tol veel harder doen draaien met dat touw. *(Jongen 3 blijft de draaitol bekijken.)* Hoe strakker het touw, hoe beter. Dan slaat ge één keer kort met het touw. *(Geen reactie.)* Het moeilijkste is die ene ruk geven. Kom, ik zal het u leren. Geef hier.

JONGEN 3: Moeit u met uw eigen!

JONGEN 4: 't Is echt een mooie. Zwart met een rode top, me dunkt. Laat eens zien.

JONGEN 3: Houd uw poten thuis!

JONGEN 4: Nog eens.

JONGEN 3: Nog eens?

JONGEN 4: Ik heb nog geen vinger naar u uitgestoken. Gij zegt al: “Houd uw poten thuis!” nog voor ik een vinger naar u uitsteek.

JONGEN 3: Helemaal van tevoren?

JONGEN 4: Vanaf: “Moeit u met uw eigen!”

Ze nemen hun posities van dat moment in. Jongen 3 heeft zin om in lachen uit te barsten, maar houdt zich in.

JONGEN 3: Moeit u met uw eigen!

JONGEN 4: 't Is echt een mooie. Zwart met een rode top, me dunkt. Laat eens zien.

JONGEN 3: Houd uw poten thuis!

JONGEN 4: Komt gij hier spelen omdat de grond zo vlak is?

JONGEN 3: Trap het af, jong!

JONGEN 4: Ik heb u gevolgd. Van aan de barak. Ik dacht: “Die verstopt iets.” Ge loopt gelijk als iemand die iets te verstoppen heeft. Zwart met rode top. Krystow is precies dezelfde kwijtgeraakt. Hij loopt hem overal te zoeken.

JONGEN 3: 't Is goed. Wij zullen hem delen. Een dag voor mij en een voor u.

JONGEN 4: Vreet uw stomme draaitol op. Ik moet hem niet meer hebben.

JONGEN 3: Wat moet gij van mij hebben, maat?

JONGEN 4: Vertel mij over Sara. Zij is uw zuster. Dus gij moet haar al gezien hebben als zij een bad neemt. Als zij in haar blote staat, hoe is zij dan?

Stilte. Jongen 4 fluistert Jongen 3 in wat hij moet zeggen: “Zij heeft een heel blanke huid...”

JONGEN 3: Zij heeft een heel blanke huid. Zij heeft kleine voetjes. Zij heeft schrammen op haar voeten omdat ze graag op haar blote voeten loopt als zij alleen is.

5.

De jongeman en de jonge dame op de bank. We zien ze vanuit een andere hoek. Ze zeggen hun dialoog veel sneller dan de eerste keer. Zelfs zo, dat ze struikelen over hun replieken of dat ze de andere niet laten uitspreken. Hij geeft haar een pakje in geschenkverpakking dat veel kleiner is dan het vorige.

HIJ: Gaat ge 't niet openmaken? Ge zijt echt mooi vandaag.

ZIJ: Vandaag wel?

HIJ: Hoe bedoelt ge?

ZIJ: Ik heb gisteren op u gewacht.

HIJ: Ik heb gisteren laat moeten werken in de winkel.

ZIJ: Maar ge zijt niet gekomen om mij op te halen.

HIJ: De baas had me gevraagd om hem te helpen met de inventaris.

ZIJ: Ik heb op u zitten wachten. Ik ben het beu van op u te zitten wachten. Ik wil mijn leven niet verspillen door eeuwig te zitten wachten.

HIJ: Ik heb niks met een andere vrouw. Echt. Mijn enige zonde is denken aan de dag van morgen.

ZIJ: Naast het werk zijn er nog andere dingen.

HIJ: Ik doe mijn best om aan ons te denken. Aan u, aan mij, aan alles waar wij over gedroomd hebben. Aan onze toekomst.

ZIJ: De toekomst. Ik heb mijn buik vol van de toekomst.

HIJ: Maak open, alstublieft.

ZIJ: Spreek over vandaag. Over ons, vandaag.

HIJ: Het heeft me veel inspanning gekost om deze positie te bereiken. Of hadt ge liever dat ik met zakken bleef zeulen, tot mijn rug kapot was? Er staan een hoop mensen te wachten tot ik een fout maak, om dan...

ZIJ: Hoort gij ze niet? De treinen?

HIJ: Er staan een hoop mensen te wachten tot ik een fout maak, om dan mijn plaats in te nemen. Als de baas mij opdracht heeft gegeven om de boeken bij te houden...

ZIJ: Wat doet gij om ze niet te moeten horen?

HIJ: Als de baas mij opdracht heeft gegeven om de boeken bij te houden, dan is dat omdat hij vertrouwen heeft in mij. Alles wat de winkel binnen en buiten gaat...

ZIJ: En de rook? Die ziet ge toch? Wat doet ge om die niet te zien?

HIJ: Er staan een pak mensen te wachten tot ik een fout maak, om dan mijn plaats in te

nemen. Als de baas mij opdracht heeft gegeven om de boeken bij te houden, dan is dat omdat hij vertrouwen heeft in mij. Alles wat de winkel binnen en buiten gaat, moet in mijn boeken genoteerd worden.

ZIJ: Tot wanneer moeten wij hier blijven zitten?

HIJ: Alles moet in mijn boeken genoteerd worden. De baas vertrouwt mij. Hij heeft me verteld hoe hij begonnen is, van helemaal onderaan de ladder.

ZIJ: En als wij naar het bosje lopen? Als wij door het bos gaan, komen wij uit bij de rivier.

HIJ: Van helemaal onderaan de ladder. En kijk eens waar hij nu staat. Als ik me blijf inspannen...

ZIJ: Ik ben hier weg. Kom met mij mee.

HIJ: Als ik me blijf inspannen, zal ik de dag van morgen iemand zijn.

Zij loopt weg en laat hem alleen achter.

HIJ: Maak open, ge zult staan kijken.

Stilte.

HIJ: De toekomst. Onze toekomst zit daar in.

6.

Het kind met de pop in de rivier, gezien vanuit een andere hoek.

KIND: De armen. De armen meer gestrekt houden. Voeten niet uit het water halen. Het hoofd. Ge moet ademen door de neus en uw hoofd in het water houden. (*Verbetert zichzelf.*) Ge moet uw hoofd in het water houden en ademen door de neus. Sla twee keer met de armen. Mond vrij maken en ademen. Een, twee. Heel goed. Nu ga ik u loslaten en gaat ge 't alleen moeten doen. Helemaal alleen. Niet bang zijn.

Stilte.

KIND: Niet bang zijn. Ik zal het u leren. Duik erin, ge zult niet verdrinken, ik houd u vast. Beweeg de benen. Een, twee. De armen. De armen strekken. Meer. De voeten niet boven water houden. Het hoofd. Ge moet uw hoofd in het water houden. En ademen door de neus. (*Ze ziet een toeschouwer en is verrast hem te ontdekken. Ze groet hem.*) Wees eens lief, Rebecca, en zeg eens vriendelijk goedendag tegen die meneer.

Ze doet de pop de toeschouwer groeten. Dan zingt ze voor de pop een wiegelied.

KIND: Twee keer met de armen. Mond naar boven. Ademen en nogmaals. Een, twee. Heel goed. Ik ga u loslaten. Ge gaat het helemaal alleen moeten doen. Helemaal alleen. Niet bang zijn.

Stilte.

KIND: Niet bang zijn. Ik zal het u leren. Duik erin. Ge zult niet verdrinken. Ik houd u vast. De benen bewegen.

Ze groet opnieuw een toeschouwer.

KIND: Wees eens lief, Rebecca, en zeg eens vriendelijk goedendag tegen die meneer.

Ze doet de pop de toeschouwer groeten. Ze zingt het wiegelied voor de pop.

KIND: Een, twee. De armen. Strecken. In het water. De voeten. Het hoofd. Het hoofd! Door de neus. Twee keer de armen. Ademen. Herhaal. Nogmaals. Een, twee. Ik ga u loslaten. Alleen. Helemaal alleen.

Stilte. Ze krijgt het koud in het water.

Jongen 4 luistert naar Jongen 5.

JONGEN 5: Zij heeft een heel blanke huid. Zij heeft kleine voeten. Zij heeft schrammen op haar voeten omdat zij graag op haar blote voeten loopt als zij alleen is. Zij heeft lange armen. Zij heeft kleine handen. Zij heeft zwarte tepels. Zij lijken zwart omdat haar huid zo blank is.

Een jonge man en een jonge vrouw zitten op een bank. Hij is die van altijd, zij is een andere. Ze heeft geen rood haar. Tussen hen staat een groot pak in geschenkverpakking.

HIJ: Alles wat de winkel binnen en buiten gaat, moet in mijn boeken genoteerd worden. De baas vertrouwt mij. Hij heeft me verteld hoe hij begonnen is, van helemaal onderaan de ladder. Kijk eens waar hij nu staat, en dat op grond van zijn inspanning. Als ik me blijf inspannen, zal ik de dag van morgen iemand zijn.

Zij geeft hem het pak terug. Hij neemt het niet aan.

HIJ: Maak open, ge zult staan kijken.

ZIJ: Het weegt niks. Wat zit erin?

HIJ: De toekomst. Onze toekomst zit daar in.

Lawaai van een trein. Zij laat het pak vallen. Het klinkt hol.

Het meisje staat in de rivier. Zonder de pop. Ze heeft het erg koud. Ze bekijkt de toeschouwers.

KIND: Wees eens lief, Rebecca en zeg eens vriendelijk goedendag tegen die meneer. Niet bang zijn. Ik zal het u leren. Ik ga u vasthouden. Niet bang zijn. Wij moeten hier blijven tot zij ons iets zeggen. Niet bang zijn. Ik zal het u leren. Een, twee. Een, twee. Niet bang zijn. Een, twee. Beweeg de benen. Een, twee. De armen. Het hoofd. De mond. Tot zij ons iets zeggen. Niet bang zijn. Een, twee. Wees lief, Rebecca. Zeg eens goeiedag. Tegen die meneer. Wees. Niet. Bang.

Ze zingt het wiegeliedje. Ze glimlacht als ze de trein hoort.

* * * * *

III. Zo zal de stilte van de vrede klinken.

DE COMMANDANT.

Kent u mij nog? Jawel, ik ben het. Goede reis gehad? Het is een mooie route vanuit Berlijn. Alleen spijtig van al die controles die de pret onderweg bederven. Vervloekte oorlog ook. Gaat u zitten. Mag ik u iets aanbieden? Koffie? Hebt u de toelating om ons te bezoeken? Goed, ik weet het. Niets zeggen. U zou ons graag wat opzenden. Voeding? Kleren? Geneesmiddelen! Vanzelfsprekend. U wilt ons geneesmiddelen zenden. En waarom niet? U mag ze ons gerust zenden, wij weten hoe ze te gebruiken. Excuseer. Uw accent. Ik dacht een ogenblik dat u... Natuurlijk niet. Hoe kan ik mij zo vergissen? Uw accent is onmiskenbaar en roept bij mij mooie herinneringen op. Ik hou erg veel van uw land. Ik ben er met vakantie geweest, voor de oorlog. Uw land heeft een grote culturele uitstraling. U heeft een grootse geschiedenis. Zeg mij iets in uw taal, alstublieft. Eén woord: 'Vrede'. Naar uw taal luisteren is een voorrecht en het wordt elke dag groter. Heel binnenkort spreken wij allen nog één taal. Dat beweer ik zonder opschepperij. Ik zeg het ook met veel nostalgie. Gelukkig zullen wij steeds kunnen terugblikken op het verleden. Wij zullen Spaans nodig blijven hebben om Calderón, en Frans om Corneille te kunnen lezen. Neem eens een kijkje in mijn bibliotheek. Dat is voor mij Europa. Neem gerust een kijkje, terwijl ik deze dossiers onderteken. Ja, zelfs hier worden wij overstelpt door de bureaucratie. Maar als het mij te veel wordt, neem ik de wagen en rijd ik naar Berlijn. In burger. Ik kijk naar de affiches en kies een theaterstuk. Toneel ontspant mij. Daarna keer ik naar hier terug om dossiers te ondertekenen. Ik ben nog even bezig, kijk dus gerust rond. De mensen denken dat wij beesten zijn, maar kijk eens naar mijn bibliotheek. Toen mij deze betrekking werd toegewezen, bracht ik honderd boekwerken mee. Niet één meer, niet één minder. Honderd. De besten. U zal er enkele herkennen die ik mij in uw land heb aangeschaft. Ja, ik weet het, u bent hier niet gekomen om boeken te bekijken. U staat vol ongeduld te wachten om uw bezoek aan te vatten. Ik weet wat u ertoe gebracht heeft om naar hier te komen. Zwijg erover, ik heb die klets-

praatjes ook gehoord. Monsterachtige leugens die van mond tot mond gaan. Nee, ik verwijt het u niet, soms laat zelfs ik me leiden door mijn fantasie. U beeldt zich de meest afschuwwekkende dingen in en u vindt dat u er iets moet aan doen. Uw goede wil en uw nachtmerries hebben u naar hier gebracht. Broodmagere mensen in gestreepte pyjama's. Ik heb die nachtmerries ook gehad. Wie kan vandaag de dag nog zorgeloos slapen? U wilt helpen, maar u hebt informatie nodig. U kan niet zomaar in het wilde weg hulp aanbieden. Daarom bent u hier. U hebt informatie nodig en wij zullen u die bezorgen. Wij gaan een wandeling maken. U mag fotograferen. Maak veel foto's. Alstublieft. Maar eerst moeten zij er klaar voor zijn. Zij zijn erg jaloers wat hun bezit betreft. Zij hebben er een hekel aan dat vreemden zich met hun zaakjes komen bemoeien. Zij zijn niet zoals wij, zoals u en ik. Nog een koffie? Zodra deze oorlog voorbij is, neem ik vakantie in uw land. Meer nog dan Duitser, ben ik Europeeër. Op een dag zullen wij er ons rekenschap van geven dat deze oorlog een burgeroorlog was. Deze oorlog is een vergissing, een misverstand onder broeders. Kijk naar mijn bibliotheek: dat is voor mij Europa. Ons dat alles dwingen te vergeten is de grootste schade die de oorlog ons kan toebrengen. Hebt u de affiches in Berlijn gezien? Het zijn oorlogsaffiches. Oorlogsaffiches wil zeggen: uitsluitend Duitse auteurs. Zij doen mijn vrienden Corneille, Shakespeare en Calderón te kort. Maar u bent niet gekomen om over theater te praten. Maak u geen zorgen, u gaat niet zonder rondleiding van hier weg. U gaat niet van hier weg zonder het horloge van het station gezien te hebben. Wij zullen door het bos lopen dat aan de rivier grenst. Daar bevangt u een geweldig gevoel. Sluit de ogen en luister naar de stilte. Sluit de ogen: zo zal de stilte van de vrede klinken. Sluit de ogen. Spinoza zegt dat haat overstegen wordt door liefde die net zo fel is als de haat die haar voorafging. De hele wereld marcheert naar eenheid. Deze oorlog is een enorme stap voorwaarts naar die eenheid. Hij bespoedigt het onafwendbare streven naar harmonie: één enkele taal, één enkele munt, één enkele weg voorwaarts. Ook al verliezen wij deze oorlog, dan zal gebeuren wat moet. Wie de oorlog wint doet niet ter zake. Deze oorlog is de eerste gemeenschappelijke opdracht van de gehele mensheid. De vrede waarin hij zal eindigen zal de tweede zijn. Deze oorlog zal voor iedereen vruchten afwerpen. Voor ieder van ons, op de plaats die hem door het lot werd voorbestemd. Wij zullen allemaal deze oorlog winnen. Op een dag zullen wij geen onderscheid meer maken tussen overwinnaars en overwonnenen. In afwachting moeten wij lijden. Dat lijden is noodzakelijk. Spinoza zegt: "Haat die door liefde geheel wordt overwonnen, gaat in liefde over en deze liefde zal groter zijn, dan wanneer geen haat haar was voorafgegaan." Ethica, stelling 44. Neen, u moet hem niet zoeken in mijn bibliotheek, ik heb slechts honderd boekwerken meegebracht. De besten. Wat Spinoza wil zeggen is dat er een zin is voor al dat lijden. Het zijn de pijnen van de bevalling. Een nieuwe wereld zal gebaard worden. Dat niemand het waagt een greintje pijn van ons weg te nemen. Het is beter duizend jaren te lijden dan één ogenblik terug te keren naar de wereld van toen. De overgang van de ene naar de andere wereld zal van iedereen uitzonderlijke moed vergen. Moed om het noodzakelijke te voltrekken. Uiteraard zullen vele mensen op deze weg vallen; zij vormen de weg. Maar genoeg over politiek. Het is een wondermooie dag, laten wij hem niet vergooien. U bent niet gekomen om over politiek te praten. U bent gekomen om een rondleiding te maken. Ik vroeg me af of u ons zou gevonden hebben. Of ik u moest komen zoeken. Hoe wist u welke weg u moest nemen? Hebt u de schaduw van de rook gevolgd? Wist u dat rook schaduw geeft? Niet iedereen weet dat. Of misschien bent u hier al eens eerder geweest? Natuurlijk, vandaar dat u de weg kent, omdat u hier al eerder was. Hoe het komt dat ik u niet direct herkend heb? Ik wist dat

u zou terugkeren, 't was alleen een kwestie van tijd. Alles is uiteraard ietwat veranderd. Zoals voorzien. De barakken waren van minderwaardig hout, opdat zij zouden rotten en verdwijnen. Wij hebben bomen geplant. Vandaag is het moeilijk om zich een idee te vormen hoe het hier vroeger was. Hier stonden de schommels, daar lag het voetbalveld, ginder de synagoge. Er was een schouwburg. En er was, uiteraard de *Himmelweg*. Weet u nog? Ik weet niet meer of zij het waren of wij, die hem als eerste zo noemden. Kunt u het in het Duits zeggen? *Himmelweg*. Zeg het misschien in uw taal: *Weg naar de Hemel*. Dat is allemaal verdwenen, maar zij, zij zijn er nog. Allemaal, er ontbreekt er niet één. De schommels, de synagoge, alles werd door het bos overwoekerd, maar zij, zij zijn er nog. Zij en het horloge van het station, dat nog steeds zes uur stipt aangeeft. Als het niet om hen ging en om dat oude horloge, dan zou niets dit bos van een ander bos onderscheiden. Ik vraag me af of u zich niet van bos hebt vergist, of de schaduw van de rook voldoende was. Jawel, dit is het bos. Nogmaals welkom, iedereen. En nogmaals raad ik u aan om op uw hoede te zijn. Vertrouw niet wat u ziet. Generatie na generatie zijn deze mensen opgevoed geweest in geniepigheid. Eeuwen geleden hebben deze mensen ontdekt dat niets nuttiger is dan voor slachtoffer spelen. Maar u gaat zich niet laten beetnemen. U hebt een uitstekend geheugen. Graaf eens in dat geheugen. Wie heeft de oorlog uitgelokt? Laat u niet van de wijs brengen. Alvorens ons te veroordelen, herinner u dat wij een oplossing hebben gegeven aan een probleem dat heel Europa gedurende eeuwen in zijn greep hield. Wij waren de eersten die er zich rekenschap van gaven dat het in wezen ging om een probleem van transport. Onze grootste verdienste bestaat erin dat wij dat technische probleem hebben opgelost. Anderen konden er alleen maar van dromen, wij voegden de daad bij het woord. Hoort u ze? Hoort u de treinen? Alle treinen van Europa hebben hier hun eindstation. Als u ze wilt zien, dan moet u in het bos overnachten: de treinen arriveren altijd om zes uur 's morgens. Altijd om zes uur en om kwart na zes hebben zij het station al verlaten. Het is vanzelfsprekend van het allergrootste belang dat alles zo snel mogelijk verloopt. Wij hebben eveneens het probleem van de hygiëne en de evacuatie van de overblijfselen opgelost. Zonder in detail te treden, kan ik u vertellen dat wij alle zakelijke aangelegenheden eigen aan het probleem door middel van coördinatie van elk van de betrokken instanties, in een Europese geest hebben geregeld. Excuseer dat ik u zo aanspreek, mij knijpt de taal van de bureaucraten eveneens de keel dicht, want die is niet aan mij besteed. Kijk maar naar mijn bibliotheek. Dit is niet mijn taal, het is de taal die in desbetreffend geval gebruikt wordt: de taal van doelstellingen, de taal van beslissingen. Het rechtstreekse doel is alle Hebreërs van Europa op deze plaats verzamelen. Maar ons uiteindelijke doel bevindt op een veel hoger niveau. Ons uiteindelijke doel is bewijzen dat alles mogelijk is. Alles is mogelijk. Alles waar wij van dromen, kunnen wij waarmaken. Hier, op deze wereld. Inbegrepen datgene wat wij ons nooit hebben durven inbeelden. Dat is, dames en heren, wat u in het bos te wachten staat: datgene wat u kunt zien, maar u zich niet kan voorstellen. Daarom, wat u hier ook te zien krijgt, hou het voor u. Men zal u niet eens geloven. En als u hen toch wil overtuigen, zal men u voor gek verslijten. Mag ik u een kleine wenk geven? U zult hier amper de deur uit zijn, of u bent het al voor de helft vergeten. Daarna, wanneer u thuis bent, kunt u pen en papier nemen en een mooi verslag schrijven. Vandaag, net als toen. Omdat dit de reden is die u ertoe aangezet heeft naar hier te reizen, vandaag net als toen. U wilt bewijzen dat uw nachtmerries leugens zijn. Ik heb die nachtmerries ook gehad. Wie kan vandaag de dag nog zorgeloos slapen? Wie kan nog zorgeloos slapen met al die treinen die 's nachts rijden? Treinen die 's nachts rijden: dat is voor mij Europa. Met die treinen reizen onze nachtmerries. Die zijn al gebeurd. Onze

nachtmerries zijn al gebeurd. Dromen gaan de feiten vooraf; nachtmerries volgen erop. Alles waar wij voor vrezen heeft zich in ons al voltrokken. De nachtmerries die ons omringen komen voort uit onze ziel, zij zijn in ons gegroeid, in ons hoofd, in ons hart. Maar genoeg over politiek. Wij vatten zo dadelijk ons bezoek aan. Nu moeten wij nog even wachten; wij zijn er nog niet klaar voor. Ik uiteraard wel, ik ben het altijd, maar zij hebben wat meer tijd nodig. Zij doen er alles aan om u een aangenaam verblijf te bezorgen. Dit is niet het paradijs, u verwacht vast erger. Zij lopen goed gekleed: nieuwe kleren, nieuwe schoenen. Zonder veters. Op school leren zij wiskunde en taal. En geschiedenis! Iemand vroeg mij: "Zouden wij de barakken mogen verven?" Ik antwoordde: "Nee. Dat zou een leugen zijn. Het volstaat om voor elke barak een tuintje aan te leggen." U mag de bloemen aanraken. Zij zijn echt. Fotografeer de bloemen, als u wilt. Maak foto's. Wij hebben niet liever dan dat u foto's maakt. Maar vooral, geef uw ogen goed de kost en vertel de wereld wat u hier gezien hebt. De wereld moet het weten. U bent de ogen van de wereld. Een van hen zal uw gids zijn. Ik zal met u meegaan, meer niet, en als u toestaat zal ik u onderweg leren hoe men in Duitsland met de draaitol speelt. Zo. Ge draait hem zo: *Himmelweg*. Zeg het in uw taal: *Weg naar de Hemel*. Dames en heren, volg en kijk. In volle natuur! In het hart van Europa! En als het bezoek u bevalt, kom gerust terug. Wanneer u maar wilt. Nog even geduld, zij zijn bijna klaar. Misschien kunt u in afwachting een kijkje nemen in mijn bibliotheek.

* * * * *

IV. Het Hart van Europa.

1.

De commandant zit aan zijn bureau en kijkt een dossier in. Gottfried komt binnen.

COMMAN: Ga zitten. (*Gottfried gaat zitten.*) De naam is... (*Leest in het dossier.*) Gerhard Gottfried.

GOTTFR: Gershom Gottfried.

COMMAN: Is uw naam niet Gerhard?

GOTTFR: Gershom.

COMMAN: Dat ben ik slecht ingelicht. Koffie? (*Gottfried schudt van nee.*) Uitgerust? (*Gottfried knikt.*) U vraagt zich af waarom ik u geroepen heb.

Stilte.

COMMAN: Wij hebben u als tussenpersoon gekozen. U en ik gaan samenwerken. U wordt

om zo te zeggen mijn tolk. Ik heb het niet over talen. Ik spreek over psychologie. Ik zal u zeggen wat wij willen en u brengt onze wensen over bij uw mensen. U vindt er wel de geschikte woorden voor. U kent de psychologie van uw volk beter dan wij.

Stilte.

COMMAN: Uw medewerking wordt beloond. Indien u deze verantwoordelijkheid niet wenst te nemen, dan zoeken wij vanzelfsprekend iemand anders. Een negatief antwoord van uwentwege zou voor ons een teleurstelling zijn. Wij hebben aan u gedacht omdat wij gemerkt hebben dat u door uw mensen wordt gerespecteerd. Koffie? (*Gottfried knikt van nee.*) Op dit ogenblik willen wij dat uw mensen even bekomen, iets eten en rusten. Zij hebben een zware reis achter de rug. Wij betreuren het gebeurde. Wij zijn daar niet fier op. Wij weten dat men u als beesten heeft behandeld. Spijtig genoeg kunnen wij niet iedereen controleren die een uniform draagt. Eerbare familievaarders worden beesten wanneer zij zichzelf in ons uniform zien. Ik garandeer u dat de verantwoordelijken zullen behandeld worden zoals het hoort. Maar het is niet over het verleden dat ik het met u wens te hebben. Gottfried, wij hebben wat uw mensen betreft erg positieve instructies gekregen. Berlijn heeft u uitverkoren. En ons ook. Wij mogen vol trots zeggen: Berlijn heeft ons tezamen uitverkoren. Wij zitten in een project dat wij samen delen. Berlijn wil zekere vooroordelen uitschakelen. Vooroordelen in verband met de relatie tussen onze volkeren. U zegde Gershom, ja toch? Is het Joodse Gershom niet hetzelfde als Gerhard?

GOTTFR: Het is niet hetzelfde.

COMMAN: Goed, niet hetzelfde. Wij weten weinig over u... Uw volk is voor ons een raadsel. Niet alleen voor Duitsland, maar voor heel Europa. Maar ook wij, Duitsers, zijn de dag van vandaag een raadsel. Over ons doen mysterieuze verhalen de ronde. De wereld hoort die verhalen en vraagt zich af: "Is dit mogelijk?" Is dit mogelijk binnen een volk van denkers en dichters, in het hart van Europa? Daarom zijn wij hier, wij staan op het punt om met een project te beginnen. (*Hij plooit een plattegrond open en toont verscheidene punten aan Gottfried.*) Kunt u volgen? Hier ligt het station en daar de rivier. U en ik bevinden ons hier. Op deze plaats zijn we een school aan het bouwen. Hier zal een voetbalveld komen. En lees hier eens, Gottfried: de synagoge.

Stilte.

COMMAN: Zoals u ziet gaan wij het gebied volledig ombouwen. Maar het is veel belangrijker en ongetwijfeld lastiger dat wij onszelf ombouwen. Iedereen, u en wij. Dat wij op een andere manier met mekaar leren omgaan. Wij zullen op een andere manier naar mekaar moeten leren kijken. Hebt u Pascal gelezen?

Gottfried schudt van nee. De commandant neemt een boek uit zijn bibliotheek, zoekt een

passage en leest.

COMMAN: Gedachte tweehonderdtweeënvijftig. “Wij zijn evenzeer automaat als geest.” Wat verder zegt hij: “Wij moeten de twee delen waaruit wij bestaan tot geloven brengen: de geest door middel van de bewijzen en de automaat door middel van de gewoonte”. Begrijpt u dat, Gottfried? Wat Pascal zegt is: als ge bidt, dan houdt ge op met geloven. Anders gezegd: lach en ge houdt op met gelukkig zijn. Acteurs kennen deze wijsheid. Hebt u enige ervaring wat het theater betreft?

Gottfried schudt van nee. De commandant maakt aanstalten om hem een koffie in te schenken, maar bedenkt zich.

COMMAN: Toch minstens als toeschouwer?

GOTTFR: Ik ben ooit eens naar theater geweest. Niet veel eigenlijk. Ik moest altijd laat werken.

COMMAN: Dat is zeer, zeer spijtig. Het zou mij een hoop tijd besparen om bepaalde zaken nader uit te leggen. Maar goed, zodra wij met het werk beginnen, zult u mij beter begrijpen. Maar vandaag ga ik u niet langer ophouden. U hebt rust nodig. Het is van belang dat u morgen een fris hoofd hebt. Morgen gaan u en ik uitwerken wat er dient te gebeuren. Wij moeten, om zo te zeggen, een gids opstellen.

2.

COMMAN: Compositie. Dat is het belangrijkste: compositie. Hoe moet ik u dat uitleggen?

Hij neemt een boek uit de bibliotheek en zoekt een paar bladzijden.

COMMAN: “Poetica,” Aristoteles. Hoofdstuk zeven.

Hij legt het open boek voor Gottfried, die in stilte leest. Pauze. De commandant wacht op commentaar, maar het ziet er niet naar uit dat Gottfried iets te vertellen heeft.

COMMAN: Wat Aristoteles zegt is: hoe complexer het kunstwerk, hoe mooier het wordt, steeds wanneer deze complexiteit gecontroleerd wordt. *(Hij neemt het touw van de draaitol.)* Een knoop is interessanter dan een gewoon touw, maar als de knoop erg complex wordt... *(Hij legt allerlei knopen in het touw.)* Als de knoop te complex wordt, dan ziet het oog gezien hem als een chaos en verdwijnt de interesse. Een melodie... *(Hij murmelt verscheidene melodieën, die steeds complexer worden.)* Een melodie is interessanter dan een monotoon geluid, maar als de melodie te complex wordt, dan neemt het oor ze waar als lawaai en sluit het zich. Kunt u volgen?

GOTTFR: Vannacht dacht ik dat ik een trein hoorde.

COMMAN: Een trein? Er werd mij niet gemeld dat er een trein aangekomen is. Gebeurde dat soms niet in uw dromen?

GOTTFR: Er zijn in de barak verscheidene mensen die het gehoord hebben. Ik weet niet hoe laat het was, maar het begon te dagen. Wij konden de vensters niet openen om te kijken. De deuren en de ramen van de barakken worden van buitenaf gesloten. Wij dachten dat er een trein gearriveerd was met nieuwe mensen voor het kamp. Maar dan was het niet zo. Dan is er niemand aangekomen.

COMMAN: Als er een trein is aangekomen, dan zou ik dat moeten weten. Ik doe navraag. Waar waren wij gebleven? De compositie. Eenzelfde verhaal kan op oneindig veel manieren verteld worden: van voor naar achter of van achter naar voor. Volgens dat standpunt of volgens...

GOTTFR: De mensen hebben vragen over de schoenen.

COMMAN: Wij hebben hen nieuwe kleren gegeven. Zijn die niet goed genoeg?

GOTTFR: De mensen vragen naar veters voor de schoenen. Waarom hebben de schoenen geen veters?

COMMAN: Schoenen hebben geen veters. Wilt u echt dat wij het daar nu over hebben? Of is dat een voorbeeld van wat men Joodse humor noemt? Wij zijn nu aan het werken, Gottfried. Bent u misschien aan een rustpauze toe? Neen? Concentreer u bijgevolg op datgene waar wij mee bezig zijn. Laten wij om te beginnen een klassieke compositie in ogenschouw nemen. Eerste bedrijf: de stad. Tweede bedrijf: het bos. Derde bedrijf: het station.

3.

Op de plattegrond zijn gekleurde speldjes geprikt. De commandant heeft voor zich een stapel dossiers liggen. Godfried ook. De commandant leest in een schriftje, dat we voortaan het tekstboekje zullen noemen.

COMMAN: Ballonverkoper.

Gottfried geeft een dossier aan de commandant, die, terwijl hij het inkijkt, een speldje op de plattegrond aanbrengt.

COMMAN: Jongens met de draaitol.

Gottfried geeft twee dossiers aan de commandant, die ze inkijkt. Hij prikt twee speldjes op de plattegrond.

COMMAN: Jongen met de pop.

Gottfried geeft een dossier. De commandant bestudeert het even. Stilte.

COMMAN: Waarom een meisje? Ik had eerder aan een jongen gedacht.

GOTTFR: Haar stem. U zal van haar stem houden.

Pauze. De commandant prikt een speldje op de plattegrond.

COMMAN: Koppeltje op de bank.

Gottfried geeft twee dossiers. De commandant kijkt ze in. Stilte. Hij geeft er een terug.

COMMAN: Veel te mooi.

Pauze. Gottfried geeft een ander dossier. De commandant kijkt het in en prikt twee speldjes op de plattegrond.

COMMAN: Goed zo, Gottfried. U hebt uitstekend werk verricht. Toch maak ik mij zorgen over de scène op het plein. Ik vraag mij af of wij het aantal niet moeten verminderen.

GOTTFR: Minder mensen? En als het een mooie dag is? Als de zon schijnt zal de hele stad naar buiten willen.

COMMAN: Ja, maar met zoveel volk zal het niet gemakkelijk zijn om... In die scène moet men -hoe zal ik het zeggen- de geest van de gemeenschap terugvinden. Houding, beweging, ogen... Anderzijds zullen er ook een aantal van mijn mensen rondlopen. Zullen wij erin slagen om het wederzijdse wantrouwen weg te werken? Dat zal moeite kosten, zowel voor uw als voor mijn mensen. Voor ons is dit volslagen nieuw. Voor mij ook, trouwens. Per slot van rekening ben ik een militair. Een soldaat. Luistert u, Gottfried? Waar kijkt u naar?

GOTTFR: Naar de rook.

4.

De commandant probeert de tol te doen draaien, maar hij slaagt er blijkbaar niet in. Hij herbegint twee, drie keer. Gottfried slaat hem gade, het tekstboekje in de hand.

COMMAN: Hij is er zich niet bewust van dat de andere achter hem staat, tot hij zijn stem hoort. “Ge moet het touw strakker aanspannen”. Hij houdt de draaitol stevig vast. Zo. *(Doet het.)* Al zijn zintuigen zijn geconcentreerd op het verdedigen van de draaitol.

Hij geeft de draaitol aan Gottfried. Die doet alsof hij hem niet kan doen draaien. Twee, drie keer. De commandant gaat achter hem staan.

COMMAN: “Ge moet het touw veel strakker aanspannen. (*Gottfried houdt de draaitol stevig vast.*) Hoe strakker, hoe beter. Dan slaat ge één keer kort met het touw. (*Geen reactie.*) Het moeilijkste is die snelle ruk geven. Ik zal het u leren. Geef hier.”

GOTTFR: “Moeit u met uw eigen.”

COMMAN: “’t Is echt een mooie. Zwart met rode top, me dunkt. Laat eens zien?”

GOTTFR: “Blijf er met uw poten af!”

5.

COMMAN: Genoeg! Vanonder mijn ogen! Zeg hen dat zij naar de barakken moeten. Iedereen. U ook!

Stilte.

COMMAN: Hebt u me niet gehoord? U ook, Gottfried.

GOTTFR: Wij kunnen beter.

COMMAN: Ik zend een telegram naar Berlijn: “Opdracht onuitvoerbaar. Stop. Wachten op nieuwe orders.”

GOTTFR: Wij zullen er komen. Zeker weten. Wij hebben alleen tijd nodig.

COMMAN: Ik ben teleurgesteld, Gottfried. Zwaar teleurgesteld. Uw mensen assimileren maar niet wat er gezegd wordt. Het is het ene of het andere: ofwel ben ik niet duidelijk genoeg, ofwel doet de tolk zijn werk niet goed. Ben ik niet duidelijk genoeg? Hoe lang zijn wij ons nu al moe aan het maken? Het middagmaal was een verschrikking. Die vrouwen houden de lepel vast alsof het een dode rat is. En wat dacht u van de scène met de draaitol? Met hoeveel verschillende jongens hebben wij dat nu al geprobeerd? En uw monoloog! Uw monoloog bij het horloge, Gottfried! De monoloog bij het horloge!

Stilte.

COMMAN: Die rosse, die knoeit maar op zonder te weten wat zij daar zit te doen. Is die meid haar verloofde beu gezien of zo? Of is zij eenzaam en zoekt zij gezelschap? Of is het een hoer die met haar pooier zit te kletsen? Welke is haar bedoeling in deze scène?

GOTTFR: Ik dacht dat zij het goed zou doen. En zij zal het goed doen ook. Zij heeft twee jaar in een theater in Warschau gewerkt.

COMMAN: Een professionele actrice? Waarom hebt u dat niet eerder gezegd? U had mij dat moeten zeggen, Gottfried.

Stilte.

COMMAN: Die dikkerd is een ramp. Hij kan de woorden amper verstaanbaar uitspreken. De andere is beter, maar er zit geen overtuiging in wat hij zegt.

GOTTFR: Jongens spreken zo niet.

COMMAN: “Jongens spreken zo niet.” Wat wilt u daarmee zeggen?

GOTTFR: Er zijn bepaalde uitdrukkingen die... “Ge liept gelijk iemand die iets te verbergen heeft.” Een jongmens spreekt zo niet. De mensen spreken zo niet. De mensen zeggen niet. “Ik doe mijn best om aan ons te denken. Aan u, aan mij, aan alles waar wij over gedroomd hebben”. In het gewone leven spreekt men zo niet.

Stilte.

COMMAN: U doet niets anders dan hen verdedigen. Voor elk van hen hebt u een excuus. Maar u bent hun advocaat niet, Gottfried. U bent mijn tolk.

Stilte.

COMMAN: Uiteraard spreekt men zo niet in het gewone leven. Uiteraard niet.

Pauze.

COMMAN: Ge maakt er een probleem van, Gottfried. Dat is de oorzaak van uw verwarring. Vandaar dat uw monoloog niet lukt. Leg meer leven in de woorden. Maar leven zit niet alleen in de woorden, ook in de gebaren waarmee wij iets uitdrukken. Laten wij die monoloog even bekijken, Gottfried. U moet een verband zoeken tussen woord en gebaar. Kijk naar mij.

Hij wil het voordoen, maar onderbreekt zichzelf.

COMMAN: Och, voor ik het vergeet. De ballonverkoper. Daar kunnen we echt niets mee aanvangen. Die loopt naar links als hij naar rechts moet. Die man kent niet eens het verschil tussen links en rechts.

GOTTFR: Die man kan niet slapen. Die man staat 's nachts voortdurend op om er zich van te vergewissen dat de barak goed op slot werd gedaan. Hij staat op,

controleert de sloten en gaat naar bed. Maar hij staat onmiddellijk weer op. Die man slaapt 's nachts niet.

COMMAN: Staat die aldoor op om te controleren of de barak goed op slot is? Dat is toch grappig! (*Lacht.*) Dit is echt een volk met zin voor humor. (*Lacht.*) Zoek een andere ballonverkoper, Gottfried. Eentje die tenminste links uit rechts weet.

GOTTFR: Tadeusz zal erin slagen. Hij is een intelligent man. Hij doceerde geschiedenis aan de universiteit.

COMMAN: Een ballonverkoper die geschiedenis doceerde. Welke geschiedenis kan die gedoceerd hebben als hij niet eens het verschil kent tussen links en rechts? Zij zullen hem in de ziekenbarak wel iets geven om te slapen. Goed, dan nu de monoloog. Dit is een groots moment voor u, Gottfried. Dat mag u niet zomaar laten verloren gaan. Ik zie zo dat u met uw handen geen blijf weet. Als u iets wilt vasthouden, doe dat dan. Een boek, een stok... Een wandelstok! Een wandelstok, dat is het! U hebt een wandelstok nodig om te stappen. Zo worden er meteen nog een paar andere mankementen verborgen. Als ge iemand met blauwe ogen zijt en ge hebt een gebrek, dan zal niemand op uw blauwe ogen letten.

Hij doet alsof hij een stok gebruikt. Hij leert Gottfried mank te lopen.

COMMAN: Maar het belangrijkste is dat u een verband zoekt tussen woord en gebaar. Kom me niet vertellen dat gij in het gewone leven zo niet spreekt. Dat weet ik, Gottfried, dat weet ik. Maar ik weet ook zeker dat gij in uw eigen leven gebaren kunt vinden die passen bij deze woorden. Ik heb uw dossier bestudeerd. U hebt een echtgenote, een dochter, een leven. U hebt een vroeger leven gehad, Gottfried. Gebruik het. Ga op zoek in uw eigen leven. Let op: “Het horloge werd gefabriceerd rond het jaar vijftienhonderd en twee door Meester Peter Henlein uit Nürnberg, de beroemde fabrikant van automatische speeltuigen.” U legt geen mondeling examen af op school, u hebt het hier over het horloge van uw stad. U bent fier op dat horloge, zeer fier. Kijk naar mijn blik. “Het horloge werd gefabriceerd rond het jaar vijftienhonderd en twee door Meester Peter Henlein uit Nürnberg...” Herinner u hoe Antonius de gescheurde toga van Caesar beschrijft. Julius Caesar, derde bedrijf, tweede scène. Ik heb u gezegd het te lezen. Hebt u het gelezen? “If you have tears, prepare to shed them now. You all do know this mantle: I remember the first time ever Caesar put it on...”

GOTTFR: Ik blijf treinen horen. Wij allemaal horen ze. Wij slapen niet, wij wachten op het lawaai van de trein. Wij brengen de nacht door met open ogen, wachtend op de trein.

COMMAN: Gij zijt allemaal moe. Is het dat wat u mij probeert te zeggen? Ge doet het slecht omdat ge vaak hebt.

GOTTFR: Vandaag hebben veel mensen geweigerd om hun barak te verlaten.

COMMAN: Hoezo “geweigerd om hun barak te verlaten”?

GOTTFR: Zij begrijpen er niets van. Zij weten niet wat wij hier doen.

COMMAN: Wat wij hier doen? Hoe dikwijls moet ik het u nog uitleggen, Gottfried? Dit is een modelexperiment. Er werd u een speciale status verleend. Berlijn heeft u uitverkoren.

GOTTFR: Zij zien de zin van dit alles niet in.

COMMAN: Zien zij er de zin niet van in? Zij moeten dus een zin hebben? Zou dat misschien uw schuld kunnen zijn, Gottfried, dat zij er de zin niet van inzien? U bent de tolk. U moet weten wat te zeggen en hoe het te zeggen.

GOTTFR: Ik weet nog niet wat ik hen moet zeggen.

COMMAN: Ik kan u niet helpen. Uw volk is voor mij een raadsel. U kent de psychologie van uw volk. Daarom bent u hier. Naar u luisteren de mensen, zij geloven wat u hen vertelt. Daarom hebben wij ons vertrouwen in u gesteld. Luister, Gottfried, en doe eens uw best om mij te begrijpen. Een paar weken geleden, terwijl u en uw mensen naar hier reisden, ontving ik een telegram. Een bericht uit Berlijn. Net op tijd, een paar minuten voor uw trein zou aankomen in het station. Geloof me als ik u zeg; als deze boodschap niet op tijd was aangekomen, dan stonden u en ik hier op dit ogenblik niet te praten. Begrijpt u wat ik u probeer te zeggen?

Stilte.

GOTTFR: De mensen willen weten wat hen te wachten staat.

COMMAN: Wat hen te wachten staat? Zij willen weten wat hen te wachten staat? Wij willen allemaal weten wat ons te wachten staat. In het leven is niets zeker. Wie kan er de vandaag de dag nog zorgeloos slapen? Zij kunnen niet slapen omwille van de treinen. Maar zij kunnen tenminste van één zaak zeker zijn: zij zitten *niet* op die trein.

GOTTFR: De mensen vragen zich af wat er zal gebeuren als zij het goed doen.

COMMAN: Concentreer u op die gedachte, Gottfried. “Ik zit *niet* op die trein”. Concentreer u daar op. Ga naar de barakken en vertel aan uw mensen wat uw mensen moeten horen. U bent de tolk. U moet de woorden kiezen. Ik kan u daar niet bij helpen. Wat weet ik over de hartklop van uw volk? Moeten zij zingeving hebben? Geef hen die dan. Ga en spreek hen toe. Kies uw woorden zorgvuldig en denk aan het volgende: “Terwijl wij hier zijn, zitten wij *niet* op die trein.”

COMMAN: Er is iets dat niet klopt. Ik weet niet wat, maar er klopt iets niet.

GOTTFR: Het is alsof...

COMMAN: Komaan, Gershom, spuw het uit.

GOTTFR: Wel, het is alsof alles vastloopt. En het meisje verandert zo ineens van houding, maar wij weten niet waarom.

Stilte.

COMMAN: Ge hebt gelijk. Heel goed, Gershom, heel goed. Wij gaan een paar veranderingen aanbrengen.

Hij opent het tekstboekje. Denkt even na, schraapt wat en schrijft in stilte iets op. Hij geeft het boekje aan Gottfried. Die leest in stilte. Pauze.

GOTTFR: Wat is het verschil tussen *pauze* en *stilte*?

COMMAN: 't Is kwestie van ritme. Als ge *stilte* zegt, telt ge in uw hoofd tot drie. Als ge *pauze* zegt, telt ge tot vijf.

Pauze. Gottfried telt in stilte; eerst tot drie, dan tot vijf. De commandant schenkt twee kopjes koffie in. Ze drinken.

COMMAN: En nog iets. Ik wil dat het kleine meisje zingt. Dit kan de grote finale zijn bij de wandeling door het bos, voor zij aan het station zijn. Denkt ge dat ge in staat zijt haar te doen zingen?

GOTTFR: Ik denk het wel.

COMMAN: En als het niet gaat, ge hebt kinderen genoeg. Ik weet dat die uw grote zorg zijn, Gershom. Zij zijn ook mijn grote zorg, die kinderen. Men heeft mij erover geïnformeerd dat ge de kinderen deze namiddag gaat verzamelen in de school.

GOTTFR: Tijdens onze vrije periode, zodra wij met alles klaar zijn.

COMMAN: Jaja, ik weet wat ge allemaal tijdens uw vrije periode doet. Daar maak ik me geen zorgen over. Ge verzamelt de kinderen dus in de school. Zij gaan aan hun bankjes zitten en zij noteren wat gij op het bord schrijft

GOTTFR: Wij gaan les geven.

COMMAN: Les geven? Hoe? “Les geven”?

GOTTFR: Wiskunde, taal, geschiedenis... Wij hebben onderwijzers onder ons.

COMMAN: Wiskunde, taal. Geschiedenis!

Stilte.

COMMAN: Dat is niet voorzien. De kinderen zijn hier niet om les te krijgen. De kinderen zijn hier omdat Berlijn hen uitverkoren heeft.

Stilte.

COMMAN: Doe het toch maar. Verzamel de kinderen in de school en geef ze les. Het is erg ongewoon, maar gij krijgt van mij de toelating. Maar dan alleen en altijd zolang gij niet vergeet wat uw taak hier is. Geschiedenis, of wat ge wilt. Beschouw het als een gebaar van vertrouwen, Gershom. Van dankbaarheid. En waarom niet? De laatste tijd gaat alles veel beter en ik zie uw hand achter dat alles. Ik weet dat gij uiteindelijk de juiste woorden hebt gevonden om tot hen te spreken.

Stilte.

COMMAN: Dan zijn wij nu klaar om de belangrijkste fase van ons project op te starten. Vanaf morgen zullen een aantal van mijn mensen in burger het kamp bezoeken. Zij zullen zich gedragen alsof zij ons een bezoek komen brengen. Uw mensen zullen moeten wennen aan deze bezoekers en dat zij om het even welke deur mogen openmaken, en om het even welke vraag mogen stellen. Om het even welke vraag, Gershom, en om het even welke deur.

7.

COMMAN: Goed, goed, goed. Veel beter, Gershom, veel beter. Het meisje op de bank heeft eindelijk de juiste toon gevonden. En ik geloof dat wij goed zitten met de jongens van de draaitol. Eindelijk hebben wij een duo gevonden dat functioneert. En uw monoloog is ook gegroeid: “Het horloge werd gefabriceerd rond het jaar vijftienhonderd en twee door Meester Peter Henlein uit Nürnberg...” Goed, heel goed. Alleen blijf ik me zorgen maken over de scène op het plein.

GOTTFR: De scène op het plein? Onze mensen doen echt hun best.

COMMAN: Ik weet het, dat zij hun best doen. Ik verwijt hen niets. Integendeel, ik geloof dat zij alles geven wat zij kunnen. Het gaat hem niet om de moeite. Noch om het inzicht. Zij weten heel goed hoe zij het moeten doen. En desondanks slagen wij er niet in deze scène vorm te geven. Ik heb zitten denken. Waarom klikt alles in die scène niet mooi in mekaar, ook al werd zij al zo dikwijls

gerepeteerd.

Stilte.

GOTTFR: Ik denk dat zij het beter zouden doen als zij wisten wie hij is, de man die op bezoek komt.

Stilte.

COMMAN: Dat is het probleem niet. Het probleem ligt elders. Het lijkt wel onmogelijk om de verschillende tableaux onderling te doen kloppen: de kinderen op de schommel, de ouderlingen die de synagoge verlaten, de ballonverkoper... Herinner u wat wij over Aristoteles hebben gezegd? Als de knoop te complex wordt, dan toont het oog geen interesse meer. Als een melodie te complex wordt, dan is zij als lawaai voor het oor. Daarom zit deze scène niet goed.

GOTTFR: Ik weet niet of zij niet goed zit, ik...

COMMAN: Er is te veel volk.

GOTTFR: Maar het is toch hun schuld niet dat...

COMMAN: Ik weet dat het hun schuld niet is. Wie heeft het over schuld?

GOTTFR: Maar...

COMMAN: Te veel volk. Ik heb het u van in het begin gezegd.

Stilte.

GOTTFR: ... Hoeveel?

COMMAN: Ik heb het uitgerekend. De scène zal perfect functioneren met honderd personen. Honderd is het ideale getal.

GOTTFR: En de anderen? Zij die niet meer in de scène zitten?

COMMAN: De overbodigen? Kom, Gershom, gij zult met mij akkoord zijn dat er voor hen geen plaats is in ons project. Wij kunnen hen evenmin laten rondlopen, als spoken. Of gij wilt toch niet dat zij verkleed worden als Duitse soldaten? Het beste is van hen naar de ziekenbarak te verhuizen. Ja, met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is dat de beste oplossing voor hen.

Hij legt een stapel dossiers voor Gottfried neer: die van de mensen van de scène op het plein.

COMMAN: Honderd. Let op de verdeling. Ik wil van alles wat: mannen, vrouwen, kinderen, ouderlingen... En alstublieft, laat hen glimlachen. Het kost uw volk toch zoveel moeite om een beetje te glimlachen...

Hij neemt een boek uit de bibliotheek. Gottfried staart naar de stapel dossiers. Stilte. De commandant slaat een bladzijde van het boek om.

8.

Gottfried staart nog steeds naar de dossiers. Hij kan maar niet beslissen. De commandant leest.

9.

De commandant klapt het boek dicht.

COMMAN: Hebt gij liever dat ik het doe? Is het dat? Dat ik de beste honderd kies?

Hij wil het pak dossiers nemen. Gottfried houdt hem tegen.

GOTTFR: En als wij weigeren mee te spelen?

COMMAN: Wablieft?

GOTTFR: En als wij weigeren de barakken te verlaten? Hij komt eraan, maar er is niemand, de straten zijn leeg. Of hij komt eraan, en de mensen gedragen zich niet zoals u het wilt. Wij keren die persoon gewoon de rug toe. Of wij gooien met stenen naar hem. Of wij zeggen hem de waarheid. En als wij niet doen wat u wenst? En als wij uw eisen niet inwilligen?

Stilte.

COMMAN: Mijn eisen? Denkt gij dat ik eisen heb te stellen, Gershom? Berlijn heeft mij gekozen. Hetzelfde geldt voor u. Berlijn heeft ons gekozen.

Stilte.

COMMAN: Uiteraard bestaat de mogelijkheid dat gij de barakken niet verlaat. Laten we veronderstellen dat de bezoeker aankomt en gij komt niet naar buiten. Of gij komt wel naar buiten en gij doet iets dwaas, of gij begint te wenen of gij vertelt hem om het even wat. Laten we veronderstellen dat gij hem om het even wat vertelt. Wellicht kan iets dergelijks een zekere symbolische waarde hebben. Als het zo is dat deze persoon, onze bezoeker, deze symboliek kan aanvoelen, als het zo is dat hij hem kan begrijpen. Dan zou het een gebaar zijn, zeker. Te midden van zoveel gebaren, maakt één meer of minder niet uit. Maar zou het begrepen worden? En als die persoon uw gebaar niet begrijpt?

Stilte. Gottfried begint dossiers apart te leggen.

10.

De commandant controleert of er wel degelijk honderd dossiers overblijven.

COMMAN: En waar zit gij? Wij zijn u vergeten, Gershom.

Hij wil het dossier van Gottfried op de stapel leggen. Hij aarzelt.

Maar... als ik u eraan toevoeg, dan hebben wij er één te veel.

Hij legt een dossier op de andere stapel.

Nu klopt het.

Hij legt het dossier van Gottfried bij de groep.

“Gerhard Gottfried.”

Hij trekt naaldjes uit de plattegrond tot er honderd overblijven.

Eindelijk zijt gij helemaal klaar. Alleen ik nog. Kijk naar mij en zeg mij. Zeg mij of de gebaren corresponderen met de woorden.

Hij doet alsof hij een bezoeker ontvangt.

Excuseer, uw accent... Ik dacht een ogenblik dat u... Maar nee... Hoe kon ik me zo vergissen? Koffie? Uw accent is onmiskenbaar. Het roept mooie herinneringen bij mij op. Ik hou erg veel van uw land. Ik was er met vakantie. Voor de oorlog. Zeg iets in uw taal, alstublieft. Eén woord: “Vrede”.

11.

DE COMMANDANT: *(Met de draaitol.)*

Hebt gij al horen spreken over de melancholie van de acteur? Nu weet gij waarover het gaat. Het doek valt en die wereld van woorden en gebaren verdwijnt eensklaps. Heel die wereld verdwijnt. Het doek valt en voor de acteur blijft niets meer over.

Stilte.

Een acteur zit op een spijker te kloppen. Plotseling valt het doek. Daar geeft hij zich ineens rekenschap van. Ineens begrijpt hij, in één klap, iets verschrikkelijks. Hij begrijpt dat wanneer een acteur op een spijker slaat, hij op een spijker slaat en tegelijkertijd helemaal niets doet.

Stilte.

Het doek valt en de acteur ziet dat hij met een hamer in de hand staat. Hij weet niet wat hij met die hamer moet aanvangen.

Stilte.

Het doek valt en de acteur keert terug naar het echte leven. En dat leven is niet altijd even aangenaam. Gij weet dat zo goed als ik, het leven is niet altijd even rooskleurig. Wij leven niet in het paradijs, Gerhard. Op een dag wellicht. Maar op dit ogenblik nog niet.

Stilte.

Het doek valt en het leven moet verder gaan. Het leven moet verder gaan.

Stilte.

“Wij zijn van dezelfde stof waar dromen van gemaakt zijn. En ons kleine leven wordt omsloten door een droom.” De Storm, vierde bedrijf, scène een. Plots wordt de betovering verbroken. De betovering wordt verbroken en alles keert terug naar het leven, dat veel erger is.

Stilte.

Kunt gij u voorstellen dat wij eeuwig zouden blijven acteren? Het was toch fantastisch? Er waren schitterende momenten. Wat een heerlijke monoloog: “Meer dan vierhonderd jaar nadat zij werd gefabriceerd, blijft deze machine het juiste uur aangeven, met slechts een halve minuut verschil.” Het was bijna volmaakt. Spijtig van het meisje met de pop.

Stilte.

Bijna had zij alles verknoeid. Zoveel kinderen en ge hebt er echt de stomste uitgekozen. Wat hebt ge in haar gezien? En het toppunt is dat zij het eigenlijk goed deed. Zij had echt een mooie stem. Dat liedje was echt goed. Hebt gij haar gekozen?

Hij neuriet het lied van het meisje. Stilte.

Dat van die schepen heb ik niet begrepen, Gerhard. Geloofst ge dat hij het begrepen heeft?

Stilte.

Hij was geen gecultiveerd mens. Toen ik Spinoza citeerde, had ik de indruk dat hij de naam voor het eerst hoorde. Hij hield mijn boeken vast alsof het bakstenen waren.

Stilte.

“Wij zijn een schip zijn dat de haven wil binnenvaren, maar een gordel van mijnen verhindert het ons... De kapitein wacht op een ondubbelzinnig signaal... In afwachting is het zijn plicht om de kalmte te bewaren.” Nee, zo hebt gij dat niet gezegd. Wat hebt gij eigenlijk willen zeggen? Er zijn van die momenten dat ik u niet begrijp, Gerhard. Is het dat wat ze Joodse humor noemen? Ik dacht dat ik u ten slotte zou begrijpen, maar dat is niet zo. Wij hebben zo lang samengewerkt, maar wij blijven een raadsel voor elkander.

Stilte. Hij neuriet het lied. Stilte.

Ik dacht een ogenblik dat iemand van u iets wou proberen. Dat iemand van u zou beginnen schreeuwen of zo. Gelooft ge mij als ik u zeg dat ik -een momentje maar- wou dat iemand het gedaan had? Ik had zelf zin om te schreeuwen. Bij de *Himmelweg* stond ik gewoon sprakeloos. Ik voelde mij overweldigd toen ik elk woord en elk gebaar herkende. Toen ik elk woord herkende nog voor het door uw mond uitgesproken werd. Ik kon voorzien hoe het minste gebaar zou gevormd zijn. Ik wou het uitschreeuwen. Toen gij over die schepen begon, dacht ik: “Eindelijk! Eindelijk gaat Gershom het doen!” Het duurde maar een ogenblik, Gerhard, maar op dat ogenblik wou ik dat gij het gedaan hadt.

Stilte.

“Wij zijn een schip dat omwille van mijnen de haven niet kan binnenvaren. De kapitein bedaart de gemoederen, terwijl hij wacht op een ondubbelzinnig signaal.” Nee, zo hebt gij het niet gezegd.

Stilte.

Het schip? Wat stelt dat voor? Wat betekent de haven? Wie voor de duivel is die kapitein? Gij? Ik? Hij? Ik geloof nooit dat hij er iets van begrepen heeft. Zijn gezicht straalde onwetendheid uit. Wij zullen zien of hij het vernoemt, dat van die schepen.

Stilte. Hij neuriet het lied. Stilte.

Zoveel kinderen en gij moest er de stomste uitpikken. In plaats van te zeggen: “Wees eens lief, Walter en zeg eens vriendelijk goedendag tegen die meneer.” gooide zij haar pop in het water en zegde zij onverwachts: “Vlucht, Rebecca! De Duitser is daar!”

Stilte.

Doodjammer. En dat op zo'n machtig moment, net toen wij het bos verlieten. Alles verliep perfect, op dat ene detail na. Ik hoop dat hij het niet in zijn verslag vermeldt.

Hij neuriet het liedje. Stilte.

Ze noemen het de melancholie van de acteur. Het doek valt en het leven moet verdergaan. Het leven moet verdergaan, maar hoe? Het doek valt en ge houdt een hamer in uw hand. Ge hebt handen, voeten, een lichaam. Maar wat doet ge daarmee nadat het doek gevallen is?

Acteurs weten alles wat er over het leven te weten valt, Gerhard. Na de woorden en de gebaren is er niets. Dat is de enige waarheid. Wanneer een man op een spijker slaat, dan slaat hij op een spijker en tegelijkertijd doet hij helemaal niets.

V. Een Liedje om te eindigen.

Met een wandelstok probeert Gottfried te hinken.

Hij gaat naar Jongen 1 en Jongen 2. Jongen 1 heeft de zwart-rode draaitol.

GOTTFRIED.

(Tot Jongen 2) Hij blijft haastig achter u lopen. Ge let niet op wat hij zegt. “Wij zullen hem delen. Een dag voor mij en een voor u.” Luister en reageer dan met een gebaar alvorens te spreken. Bekijk hem bijvoorbeeld met minachting. Dan pas zegt ge uw tekst: “Vreet uw stomme draaitol op. Ik moet hem niet meer hebben.” Ga van in het begin niet te dicht bij hem staan. Doe het geleidelijk aan, zodat hij zich bedreigd voelt. Wij zullen het zo eens proberen.

Hij plaatst Jongen 1, alsof die met de draaitol speelt. Gottfried acteert de replieken die hij zegt.

Ge nadert rechts van hem tot hier en ge zegt: “Ge moet het touw veel strakker aanspannen.” Klaus verbergt de draaitol, gij doet een stap naar voor en ge zegt: “Hoe strakker, hoe beter.” Nog een stap en ge zegt: “Het moeilijkste is die ene ruk te geven. Blablabla...” Doe het rustig aan. Luister naar wat Klaus tegen u zegt, maak een gebaar en neem de tijd alvorens te antwoorden.

Stilte. Hij praat nu met Jongen 1.

Ik weet dat gij nog altijd niet op uw gemak zijt. Ik zie zo dat gij echt niet op uw gemak zijt. De commandant denkt dat gij het nooit zult kunnen verwerken. Ik heb hem verteld wat er met uw zuster is gebeurd en ik heb hem gevraagd u een laatste kans te geven. Ik heb hem beloofd dat ge dit keer uw uiterste best zult doen. Ik ben er zeker van dat ge het kunt, Klaus. Probeer Franz niet in de ogen te kijken. “Zij heeft een heel blanke huid. Zij heeft kleine voetjes. Zij heeft schrammen op haar voeten omdat zij graag op haar blote voeten loopt als zij alleen is...” Ge kijkt hem niet in de ogen. “Zij heeft lange armen. Zij heeft kleine handen. Zij heeft zwarte tepels. Zij lijken zwart omdat haar huid zo blank is...”

Pauze. Hij gaat naar de jongen en het meisje.

Er is iets veranderd. Een kleinigheidje. Als gij tegen hem zegt: “Ik heb meer dan een uur op u zitten wachten.” en gij antwoordt haar: “Ik ben niets gaan drinken. Echt” Ge weet wel wanneer. Dan moet gij zeggen: *(Neemt het tekstboekje.)* “Ik heb op u zitten wachten. Ik ben

het beu van op u te zitten wachten. Ik wil mijn leven niet verspillen door eeuwig te zitten wachten.” Dan telt gij tot drie en ge zegt: “Ik heb niks met een andere vrouw. Echt. Mijn enige zonde is denken aan de dag van morgen.” En de rest blijft hetzelfde.

Stilte.

Ik weet dat gij in het gewone leven zo niet spreekt. Vergeet hoe gij in het gewone leven spreekt.

Stilte.

Ik weet dat gij het kunt. 't Zal ook de eerste keer niet zijn. Op het werk, thuis... Wie heeft er nog nooit moeten komedie spelen? Ik weet nog, mijn eerste baas, meneer Baumann, hoe die mij het leven onmogelijk maakte. Maar ik deed alsof ik hem apprecieerde. Ik informeerde naar zijn gezondheid. “Hoe is 't met uw been, meneer Baumann? Gaat het?” En ik glimlachte vriendelijk naar hem. Wie heeft er nog nooit “gespeeld”? Gedurende jaren elke avond, kwam ik thuis bij mijn gezin en zegde ik dat alles buitengewoon goed ging, zelfs al was het een rotte dag geweest. Iedereen heeft al eens komedie gespeeld. Daar moet gij niet beschaamd over zijn.

Stilte.

Concentreer u op wat gij aan het doen zijt. Ik weet dat het moeilijk is, door de treinen. Probeer ze niet te horen. Concentreer u op de woorden en op de gebaren. (*Speelt.*) “Het horloge werd gefabriceerd rond het jaar vijftienhonderdentwee door Meester Peter Henlein uit Nürnberg...” Concentreer u op de woorden en de gebaren en gij zult de treinen niet horen.

Hij geeft hen het tekstboekje. De jongeman probeert zijn nieuwe tekst te memoriseren. Gottfried gaat naar het kleine meisje. Zij zit op de grond, met het hoofd in haar handen tussen haar benen. Aan haar voeten ligt de pop. Gottfried streelt het hoofd van het meisje.

Wij zullen nog een beetje moeten wachten. Wij zullen nog een beetje moeten wachten tot die meneer komt. En wanneer die meneer er is, dan neemt ge Walter en ge zegt: (*Neemt de pop.*) “Wees eens lief, Walter, en zeg eens vriendelijk goedendag tegen die meneer.” Wij weten niet hoe hij eruit ziet of wanneer hij komt. Niemand weet het, maar wij moeten wel elk ogenblik klaar staan. “Wees eens lief, Walter, en zeg eens vriendelijk goedendag tegen die meneer.” Als ge 't goed doet, zult ge mama terugzien. Zij zit op een van de volgende treinen. Als wij doen wat zij ons vragen. Wij gaan toch niet over ons toeren geraken, hé, Rebecca? Wij doen het zo dikwijls als nodig is, tot mama terugkomt. Hé, gaan wij 't zo dikwijls doen als nodig is? Als gij het kunt, dan kan ik het ook. Maar als ik het niet kan, als ik over mijn toeren raak, dan moogt gij het daarom nog niet opgeven. Gij doet verder tot op het einde. Voor mama. Voor mama en voor mij. Voor als ik over mijn toeren raak. “Wees eens lief, Walter, en zeg eens vriendelijk goedendag tegen die meneer.” En daarna, een liedje. Zij willen dat gij een liedje zingt. Dat is toch echt goed, hé, dat zij ons een liedje laten zingen? Weet ge nog wat mama voor u zong voor het slapengaan? Een liedje om te

eindigen.

Het meisje staat op, neemt de pop en zingt een wiegelied voor de pop.

* * * * *

Juan Mayorga

werd geboren in Madrid in 1965.

Hij is dramaturg, filosoof en wiskundige.

Hij is een van de meest gespeelde auteurs van zijn generatie.

Zijn werken werden vertaald van het Arabisch tot het Turks.

Zijn werken werden in meer dan dertig talen vertaald.

Hij behaalde zowat dertien prijzen in eigen land.

In 2007 ontving hij in Spanje de Nationale Prijs voor Theater.

Juan Mayorga is professor wiskunde en doceert dramaturgie en filosofie aan de Koninklijke Hogeschool voor Dramatische Kunst in Madrid.

* * * * *

Himmelweg

behaalde in 2003 de prestigieuze Prijs Enrique Llovet. Dit is een theaterprijs die door de provincie Málaga wordt uitgereikt.

Het stuk werd intussen in zeven talen vertaald en wereldwijd gespeeld o.a. in Zuid-Amerika, de V.S.A. Canada, Australië, Frankrijk, Noorwegen, Polen, Denemarken, Italië, enz...

Nu werd het stuk voor het eerst in het Nederlands vertaald.

* * * * *

Noten. In deze vertaling heb ik bewust een ietwat archaïsch aandoende taal gebruikt. Tijdens de oorlog en de jaren die volgden, sprak men niet zoals nu.

De jongen die Klaus heet, kan rode haren hebben.

* * * * *